

A MARXISTA JOGSZOCIOLÓGIA ÚTKERESÉSEI

REHÁK LÁSZLÓ

A szakszociológiák közül, a mai értelemben vett munkaszociológia mellett, a jogszociológia jelen volt már úgyszólván a tudományos szocializmus bölcsőjénél. Ez az időszak Marx és Engels nézetei elterjedésének és első nagy tudományos eredményeinek ideje. A szociológia mint szakkifejezés még csak születőben van, ők maguk, de polgári radikális beállítottságú kortársaik éppúgy, mint a hivatalos tudomány, filozófiával jelölnek sok mindent, amit később „elmélet” vagy „szociológia” jelzővel illet az utókor, mint ahogy a „történelmi” jelzőt is gyakran olyan jelentésben használják, amelyben ma gyakran a „társadalmi” jelzőt alkalmazza az utókor.

Így a jogfilozófia és az államfilozófia fogalma, amit a múlt században és az azt megelőzőben használnak, nemcsak a mai értelemben vett filozófiája a jognak és az állammal kapcsolatos intézményeknek és viszonyoknak, hanem jelentéskörébe tartozik mindaz, amit a mai szóhasználatban gyakran jog- és államelmélet, de jogszociológia névvel is jelölnek. Méltánylandó Kulcsár Kálmán akadémikus megállapítása: „A marxista jogszociológiai kutatások kibontakozása szempontjából különösen kedvező körülmény, hogy Marx nézeteinek kialakulásában igen nagy szerepet játszott a hegeli jogfilozófia és államjog kritikája, így a jogra vonatkozó nézetei tulajdonképpen együtt születtek társadalomelméletének egészével, annak keretei között, annak szerves részeként formálódtak ki.”¹

Mégis, a marxista jogszociológia kedvező, sőt a lehető legkedvezőbb indulási körülményei ellenére igen egyenetlen fejlődési vonalra, egyenesen kalandos másfél százados történetre tekinthet vissza. Ez az egyenetlen, hol nekilendülő, hol megtorpanó fejlődésív ér-

¹ *A szociológia ágazatai*. Szerkesztette Kulcsár Kálmán. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975, 171. oldal

vényes a jogszociológiára világviszonylatban, de az egyes országokban is, ideértve hazánkat is. Szem előtt kell tartani azonban ennek a viharos múltnak nagyon sokféle okát és adottságát.

Elsősorban saját portánkról kell elindulnunk, és így nyomban felmerül a kérdés: vajon miért olyan szerények a jogszociológia eredményei nálunk, hiszen eléggé szembetűnik, és meggyőződésem szerint nem is igényel külön bizonyítást, hogy nálunk az eddigi eredmények és maga a jogszociológia fejlettsége is szerény. Előre kell bocsátani, hogy társadalmunkban nem hiányolták túlságosan a jogszociológiát. Jómagam 1977. januárjában, a Tartományi KSZ Marxista Központjában megtartott, a munkásosztály helyzetével kapcsolatos tudományos kutatástelőkészítő tanácskozáson hallottam első ízben említeni mint egy fejlettebb jogszociológia sürgető igényét. A magam részéről ilyen irányban fejtettem ki érveléseimet a *Létünk* folyóirat egyik szerzői estjén, és 1976 októberében a szabadkai Közgazdasági Karon megtartott tudományos tanácskozáson előterjesztett beszámolómban *A jogszociológia jelenlegi fejlődési irányzatai és kutatási eredményei* címmel. Természetesen, teljesen világos előttem (a kérdés helyes feltevése elvének fontosságát is tiszteletben tartva), hogy a jelzett problémakörben nem annyira beszélni, mint inkább cselekedni kell, vagyis a jogszociológiát művelni.

A jogszociológia hazánkbeli fejlődésére vonatkozóan bizonyos támpontként szolgálhatnak az utóbbi évtizedekben világszerte kialakult szociológiai, külön pedig a szakszociológiai fejlődési irányzatai, és bizonyos mértékig útmutatást jelenthet a hazai társadalomtudományok alakulása, valamint a várható társadalmi igény is. Ha mindent egybevetünk, ezt igyekszem írásomban megindokolni, a hazai jogszociológia jövőjére nézve enyhe optimizmussal tekinthetünk, ami azonban vérmes reményeket nem tesz indokolttá.

Ma már nyilvánvaló adottság a szakszociológiák sokasága, egyesek szerint valóságos burjánzása, különösen a fejlett kapitalista országokban. Még a századforduló idején szokásossá vált, hogy ha egy-egy tudományág hangsúlyozottabban felfigyelt a társadalmi viszonyulásokra, a szóban forgó tudományághoz hozzáfűzték a szociológia megjelölést, hasonlóan az előbbi századhoz, amikor az elméleti megközelítés hangsúlyozására a tudomány nevéhez a filozófia fogalmát kötötték. Az utóbbi években, a már korábról ismert és elismert szociológiák mellé, milyen a munka- és iparszociológia, a jogszociológia, családszociológia, falu- és telepü-

lésszociológia, felsorakoztak az újabb keletű szociológiák: az oktatásszociológia, irodalomszociológia stb.

A szakszociológiák megsokasodására vonatkozó megállapítás helytálló még akkor is, ha leválasztjuk a kimondottan polgári beállítottságú, pontosabban: a polgári osztály és a tőkés rend érdekében ideologizáló szakszociológiákat — függetlenül attól, hogy művelőik az ideologizáltságot beismerik-e vagy sem. Ma a polgári társadalom igényli a reformista célzatú társadalomtudományok művelését, és ezen az igényen belül kialakulhatott egy viszonylag erőteljes, a tudományosság igényével fellépő szociológiai kutatásrendszer. Ez a szociológia gyakran a nem ideologizáló tudományosság köntösében tetszeleg, valójában azonban a neopozitivismus eredményeivel és hibáival együtt alakult ki, és óvakodik, hogy Marxra másképpen hivatkozzon, mint „kora egyik legjelesebb elméjére”, viszont sűrűn és nagy előszeretettel vallja elődjének a számára kevésbé feszélyeztető Max Weber. Erre a szociológiára is ráillik Lenin egykori jellemzése a „marxizmus körüli”, a „marxizmust környékező” értelmiségiokről.

Mindenesetre, a szakszociológiák sokasága és a művelőik által taglalt társadalmi kérdések sokrétűsége kiváltotta a szakszociológiák rendszerezésének és újra-meghatározásának igényét. Ez a törekvés a hatvanas években a marxista szociológiai szakirodalomban is — ez érdekel minket valójában — jelentős vitát váltott ki. Érthető ez is, hiszen az ötvenes években — nálunk az ötvenes évek derekán, más szocialista országokban 5—6 évvel később, pontosabban: miután a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusán hivatalosan félreállították a dogmatizmus sztálini változatát — kezdődött meg a marxista szociológia megújulása.

Ma már — noha az akkor felvetett kérdések továbbra is nyitottak maradtak — kevésbé izgató kérdés, hogy hányféle szakszociológia létezése indokolt, és annak megválaszolása is, hogy milyen a viszony a szakszociológiák és az általános szociológia között. (Azok számára, akik külön megkülönböztetik az általános és az elméleti szociológiát, ez esetben a két utóbbi és a szakszociológiák kapcsolata hármasszövegként merül fel.) Arra a kérdésre sem olyan izgalmas ma már választ keresni, hogy milyen kapcsolat áll fenn a szakszociológiák és a szociológia szempontjából peremtudományok között. Ez az utóbbi kapcsolat is többszörös viszonylatban merül fel. Először, mint a marxizmus alkotórészeinek egymás közti kapcsolata és egymásba fonódása — vagyis egyrészt a szociológia,

másrészt a filozófia, a politikai gazdaságtan és a politológia kapcsolata. Ez módszertani szempontból is felmerül, elsősorban az alkalmazott empirikus kutatási felmérések szempontjából, minthogy — legalábbis alakilag — (ha egyes tudományágakban jelentkeznek is különbségek) azonos empirikus kutatási módszereket alkalmaznak mind a szociológiában, mind a pedagógiában, mind pedig a pszichológiában. De felmerül a szakszociológiák és a megfelelő tudományág közötti viszony kérdése is, az általunk tárgyalt esetben: a jogtudományok és a jogszociológia viszonyaként.

A marxista totalitás elve, amely a társadalomtudományokban a múlt században a tudományos szocializmus kialakulásával már győzedelmeskedett, hiszen az ember és társadalma tudományos igényű vizsgálatáról és igazi megértéséről volt szó, századunkban, különösen századunk derekától kezdve kivívta általános érvényű győzelmét, mégpedig a természettudományok és az alkalmazott tudományok terén is. Ez az elv mindinkább a tudományos módszer általános követelményévé és gyakorlatává vált olyan kutatók munkájában is, akik tudatosan nem vallják magukénak sem a marxizmust, sem a dialektikus materializmust. Gondoljunk csak Albert Wienerre és a kibernetikára, vagy Ludwig von Bertalanffyra és az általános rendszerelméletre és ezeken a területeken a marxista tudósok által kifejtett munkásságra.

Ma már az interdiszciplináris kutatások annyira hétköznapijaink részévé váltak, hogy mind kevésbé érdekes felvetni egy-egy adott esetben a kérdést, hogy valóban külön tudományról van-e szó, vagy egyazon, de több névvel jelölt tudományágról. Sokkal lényegesebb, mi van az elnevezés mögött, milyen felmutatható eredmény — s ez a másik lényeges mozzanat a hatvanas évek jelzett vitáinak lanyhulásában. Ma már anakronizmusnak tűnik az egyes tudományágak elkülönítése azáltal, hogy bizonyítjuk: az illető tudományág külön diszciplína, mert 1) sajátos tudományos kutatási módszerrel, mert 2) sajátos, más ágazatoktól eltérő kutatási területtel (a többitől különböző kutatási tárggyal) rendelkezik és — nem utolsósorban — mert 3) akadémiai diszciplína, vagyis külön tantárgy (professzorral, katedrával, tanársegéddel stb.) az egyetemi stúdiók kereteiben. Amennyiben, sajnos nem is elvéve, még mindig találkozunk az egyetemi tankönyvek bevezető részeiben ilyen értelemű fejtegetésekkel, ebben legtöbbször a rossz értelemben vett hagyományosság jeleit ismerhetjük fel, ami a maga metafizikus jellegével, már a múlt század végén is, a marxizmus akkori eredmé-

nyeinek viszonylatában, kétséget kizáróan túlhaladott álláspont volt.

Az interdiszciplináris kutatások kifejezett társadalmi igényének példájaként álljon itt a JKSZ 1974-ben megtartott X. kongresszusának határozati meghagyása:

„A társadalmi folyamatok összetettsége komplex kutatásokat követel, a politikai-gazdasági, demográfiai, szociológiai, politológiai, bölcsészeti-elméleti és egyéb kutatások kapcsolatát és egymásra hatását, jobb szervezését, valamint a tudományos intézmények fejlettebb együttműködését, ezenkívül a több szakú, a szakok közötti és a csoportmunka fejlesztését. A kutatási programoknak és a tudományos kutató tervezeteknek mindezt tartalmazniuk kell, nem lehetnek egyszerű összesítői a munkáknak, sem az egyéni kezdeményezések összessége egy-egy tudomány területén.”²

A sokféle szakszociológiák jelentkezését nem állíthatják le az elvileg doktrinér és a normatív módszertani viták. Az elért és a belátható időn belül felmutatható eredmények döntik el egy-egy szakszociológia létjogosultságát. Annál is inkább, mert a hangsúlyozottan szakszerű szociológiák művelése elsősorban nem a szociológusok dolga, hanem az illető szakterületek művelőinek feladata, miután szert tettek a szükséges szociológiai (társadalmi-érdembeli és módszertani) jártasságra. Így pl. a századunk első felében kialakult pénzügy-szociológia művelői elsősorban pénzügyesek voltak, akik szociológiai ismeretekkel is rendelkeztek. Szembetűnő ez az egészségszociológia és az oktatásszociológia esetében is. Meggyőződésem — ezt a gyakorlatot követem is az egyetemen végzett munkámban —, hogy könnyebben lesz jó munkaszociológus az, aki, miután közgazdasági szakműveltségre szert tett, a szociológia területén képezi tovább magát.

Így van ez, meggyőződésem szerint, a jogszociológiával is. Előbb fejlődhet jó jogszociológiai kutatóvá az, aki megalapozott jogi jártassággal rendelkezik, mint az, aki általános szociológiai szakképzettségét jogi jártassággal kényszerül bővíteni. Ez akkor is érvényes, ha figyelembe vesszük az interdiszciplináris kutatások szükségyszerűségét. Például a szabadkai Közgazdasági Kar Kutatóintézetében végzett szociológiai kutatások megkövetelik a „tisztá” közgazdász kutatót is, a politikai gazdaságtanost, a gazdaságpolitikust és más szakembereket, mégpedig nemcsak akkor, amikor mun-

²A JKSZ tizedik kongresszusa. Forum, Újvidék, 1974, 335—336. old.

kaszociológiai, hanem akkor is, amikor általános szociológiai kutatásokat végzünk.

Kulcsár Kálmán akadémikus *A jogszociológia alapjai*³ című könyvében fiatal tudományágnak jelöli meg a jogszociológiát, noha sorra veszi marxista megalapozóit és eredményeiket is elemzi: K. Renner⁴ és J. B. Pasukanisz⁵ hozzájárulását a jogszociológia fejlődéséhez. Najdan Pašić útmutatását követve, a marxizmus klasszikusainak körén túlmenően lényeges mondanivalója alapján, különösen az államhatalom és az élcspart-párt és a proletariátus viszonyának részletezése miatt idesorolható még A. Gramsci is.⁶ A jogszociológia, fejlődésének egészére nézve, Kulcsár szerint, fejlődésútján világviszonylatban a hatvanas évek második és a hetvenes évek első felében tett nagy lépéseket.

Jugoszláviában ebben az időszakban valószínűleg nem észlelhetünk hasonlóan gyors fejlődést, noha ezt nehéz megbízhatóan felmérni és helyesen megítélni, méghozzá több okból.

Először is, a szocialista Jugoszláviában a marxista politológia, a szocialista társadalmi berendezésű országok között, a legfejlettebb. Így fejlett nálunk a politikai szociológia is, és sok olyan kutatás (meg elért eredmény) mutatható fel, amit máshol nem annyira politológiai megközelítéssel, inkább jogi szempontok figyelembevételével szintén mint szakszociológiai kutatást végeznek.

Nem véletlen a kutatások és általában a tárgyalt társadalmi valóság ama részének egymásba tolódása, amely egyaránt érdekli a jogszociológiát és a marxista politológiát. Így, Kulcsár Kálmán az általa szerkesztett és már idézett könyvben hangsúlyozza Marx és Engels nézetei alapján a mai értelemben vett marxista jogszociológia és politológia tartalmi kapcsolódását, ezért határozott és merev szétválasztásuk lehetséges ugyan, de hangsúlyozottan formai szempontok érvényesítésével. Ez irányú fejtegetését egy hosszabb idézettel (idézett mű, 171—172. old.) mutatom be:

„Marx és Engels természetszerűen elutasította a jog normatív szemléletét, s gondolatmenetükben a jog sohasem szakadt el a politikától. Ez a már említett fiatalkori Marx-művekben és 'A német ideológia'-n túl Engelsnek az angol alkotmányról írt tanulmányá-

³ Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

⁴ Főművét a belgrádi Kultura könyvkiadó 1960-ban adta ki.

⁵ Főművét a sarajevói Veselin Masleša kiadó 1958-ban jelentette meg.

⁶ Alapvető művei mind szerbhorvát, mind magyar nyelven (Kultura, Beograd, 1959; BIGZ, 1973; Kossuth Könyvkiadó, 1974) hozzáférhetőek, de gondolatai egyelőre inkább utalások formájában és nem teljes értékűen vannak jelen a mai tudományos igénnyel megírt szövegekben.

ból is világos. Igaz ugyan, hogy a fiatal szocialista jogtudományban olyan felfogás is jelentkezett, amely a normatív szemlélet elutasítását abszolutizálva minden normatív elemétől megfosztotta a jogot. Másfelől pedig a politika és a jog összefüggésének marxi felismeréséből olyan — a sajátos társadalmi-történeti viszonyokból és szükségletekből fakadó, de nem egy tekintetben máig is ható — felfogást alakítottak ki, amely a jog normatív jellegét abszolutizálta (éspedig nem csupán a tudományban, de a gyakorlatban is), eltorzítva a jogi jelenségek valóságos természetét. Akkor azonban, midőn — nem kis részben azon hibák, diszfunkcionális következmények felismerésének hatására, melyek a jog mint a politika eszköze, mint a társadalmi problémák megoldására bizonyos feltételek mellett alkalmas eszköz szerepének helytelen abszolutizálásából és a jogi eszközök ilyen használatából eredtek — a szocialista országokban megindultak a marxista jogszociológiai kutatások, elméleti megalapozásuk tulajdonképpen készen állott, és — az egyéb területeken is fejlődő szociológiai kutatások eredményeinek hatására is — a jog és a társadalom valóságos összefüggéseire, ténylegesen fontos problémákra irányulhattak. A politikai és a jogszociológiának egy fejezetbe való összekapcsolását csak részben indokolják 'technikai' megfontolások, sokkal inkább az a tényleges kapcsolat, amely a két jelenség között fennáll, és amely a két szociológiai szakág fejlődésében egyre inkább észlelhető. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez a kapcsolat bizonyos értelemben fordított irányú, mint amilyenre e fejezet első részében utaltunk: ma már nem az jellemzi, hogy a politikai jelenségeket jogi szemlélettel, fogalmakkal és módszerekkel közelítik meg, hanem az, hogy a jogi jelenségekben ismerik fel a politikai elemet. Mindennek következtében a nemzetközi szakirodalomban sokszor nehéz pontosan megállapítani, hogy egy munka jogszociológiának vagy politikai szociológiának minősül-e...⁷

Ezért elvileg is helyes tárgyalási módszert követ Kulcsár Kálmán, amikor a legújabb szakszociológiai kutatások világviszonylatban való bemutatása közben együtt tárgyalja a politológiai és jogszociológiai kutatások területeit és kutatási irányzatait. Nem arról van szó egyszerűen, hogy a szerző pragmatikusan tudomásul veszi a két tudományág világviszonylatban is létrejövő egymásba tolódását, hanem éppen a belső tartalmi tényezők figyelembevételével követi az általa megvalósított tárgyalási módszert.

⁷ A szociológiai ágazatai, 171—172. old.

Arról, hogy valóban a belső lényegbe vágó tényezők formai megnyilvánulása nemcsak létrehozza, de egyenesen igényli is a jogszociológia és a politikai szociológia közötti merev határvonalak törlését, meggyőzően ír Najdan Pašić, egyik legjelesebb politológusunk⁸ a jelenkor kérdésével kapcsolatos nagyszabású háromkötetes marxista szöveggyűjtemény előszavában:

„A politikai eszmék egész történetén keresztülvonul, antik kezdetektől napjainkig, és állandó harcban van egymással a társadalmi élet politikai megközelítésének két módja. Az egyik kimondottan formalista és normatív, a másik meg hangsúlyozottan szociológiai. A formai megközelítési módra jellemző, hogy a politikai rendszer intézményeinek szerkezeti felépítésére és normatív rendezésére összpontosítja és korlátozza a kutatást. A bonyolult politikai valóság felölelése nem terjed tovább azon kérdés megválaszolásánál, hogy kik a politikai hatalom hordozói és hogyan szervezkedtek meg, hogyan rendezték el egymás közötti viszonyaikat, és hogy vajon a hatalom, amellyel rendelkeznek, intézményesítetten és törvények által korlátozott-e és ellenőrzött-e vagy sem. Ezzel szemben a szociológiai megközelítés a politikai intézmények és viszonyok olyan módon való tanulmányozását jelenti, amely — egészében véve ezt a valóságot — a társadalmi valóság alkotórészének tekinti a fentieket, tehát azoknak az alapvető folyamatoknak a szemszögéből tekint erre a valóságra, amelyek benne végbemennek, és amelyek fontosságuk miatt az adott társadalom fennmaradása szempontjából meghatározó behatással bírnak a társadalmi élet minden területére és a társadalmi tevékenység minden megnyilvánulására. Ennek alapján a politikai jelenségek magyarázata — vagy még közelebbről megfogalmazva, a különböző politikai rendszerek létrejöttének és működésének módja — nem foglaltatik önmagában mint különálló és önálló tartalomban. A politikai jelenségek viszonylagos önállósága és fogalmi elkülönítése nem kendőzheti el az alapvető társadalmi folyamatokkal való lényegbevágó kapcsoltságát, ami sajátos módon a társadalmi élet politikai formáinak révén is kifejezésre jut. Mi több, az a mód és azok a konkrét formák kell hogy képezzék általában a politika tanulmányozásának, így a politikai rendszer tanulmányozásának alapvető tárgyát és irányt adó vezérfonalát is, amilyeneken keresztül ezek az alapvető folya-

⁸ E. Kardelj és J. Đorđević akadémikus-politológusok után harmadiknak kapta meg az AVNOJ-díjat; a belvárosi Politikai Tudományok Kara JSZSZK politikai rendszere katedrájának több éves főnöke.

matok kifejezésre jutnak és a társadalmi valóság politikai területén kifejtik hatásukat... Noha a politika tanulmányozásának különböző szakaszaiban és a különböző politikai rendszerek vizsgálatakor a formalista megközelítési mód adja meg az alapvető vonásokat, a megközelítési mód egyeduralma mégsem teljes. Az antik idők legjelesebb politikai gondolkodóinál, éppúgy, mint a reneszánsz és az újkor elején, már jelentős mértékben fellelhető a szociológiai módszer is, az igyekezet, hogy a politikai jelenségeket és a politikai szervezettség formáit bővebb értelemben vett társadalmi függőségükben fogják fel és értelmezzék...⁹

A marxizmus klasszikusai már a Francia—Német Évkönyvekben közölt „A hegeli jogfilozófia kritikájához” bevezetésében, de különösen „A német ideológiában” és „A szent családban” is rámutattak erre. Najdan Pašić a marxizmus két megalapítójának a politikai tudomány kialakításához való hozzájárulását hét témakörben vázolja fel, és többek között hangsúlyozza: „A politikai tudománynak mint tudománynak (tehát nem mint a politika filozófiájának vagy mint normatív-leíró tudománynak) kialakulási folyamatában nagy jelentősége van a társadalomra és a társadalmi fejlődésre vonatkozó általános marxista nézeteknek és a bennük, elsősorban a történelmi materializmusban foglalt meghatározott elemeknek... Először, a marxista elmélet alkalmazza a politikai jelenségek és folyamatok funkcionális megközelítését. A politikai intézmények ugyanis, elsősorban az államhatalom szervezete, az antagonista társadalmi erők ellentmondásának és a kizsákmányolók és kizsákmányoltak érdekösszeütközésének produktumai, és emiatt a szervezett társadalmi kényszerre, az államhatalom mechanizmusára szükséges támaszkodni, hogy egy adott társadalmi rendszer normális működése biztosítva legyen... Másodszor, a jelenkor politikai tudománya jelentős mértékben haladt előre a társadalom politikai szervezettsége rejtettebb lényegének felfedésében, elsősorban a gazdasági tényezőknél a politikai viszonyokra és a politikai intézmények jellegének kialakulására való hatása értelmezésében, valamint a szociális-osztályszerkezet és a politikai struktúra közötti kölcsönös függőség feltárásában. Mind az egyik, mind a másik összefüggés tekintetében a marxizmus úttörő fontosságú eredményt mutathat fel...¹⁰

⁹ *Marxizmus, misao savremene epohe*. A JSZSZK Hivatalos Lapja Kiadóhivatal, 1976, I. kötet, 69—70. és 71. oldal, eredetileg római számokkal jelölve.

¹⁰ Uo.

Az idézett két szerző gondolatmenete, attól függetlenül, hogy vagy éppenséggel azért, mert a társadalmi realitás marxista feltárásának két különböző tudományágát képviselik, a jogszociológia és a politikai tudomány szempontjait követik, meggyőzően példázza, mennyi szükségszerű átfedés jelentkezik a politológia, politikai szociológia, a jogszociológia, a jogelmélet és a jogtudományok egyes ágazatai között. Ezek az átfedések, annak ellenére, hogy különálló tudományágakról van szó, törvényszerűek, és a közjük erőltetett elhatárolások tudománytalan, indokolatlan látszatz megoldásokat vonnának maguk után. Ennek tudható be, hogy előtérbe kerül az a felfogás¹¹, amit Szabó Imre akadémikus fogalmazott meg, miszerint a marxista jogelmélet lényegében nem lehet más, mint a jogszociológia, természetesen az elméleti általánosítás magasabb fókán.¹²

Sajátos belső fejlődésünkéből adódik a másik jelentős körülmény, amely nem kedvezett nálunk a jogszociológia fejlődésének. Ugyanis, társadalmi berendezésünk dinamikus fejlődése a szociológiai és a jogszociológiai kutatásokat is a termelési viszonyok társadalmisítása értelmében nem az államilag, hanem az öngazgatási alapon szabályozott kutatások irányába utalta.

A jogszociológiában lassan hagyományos témákká vált kérdések¹³, mint például: a norma és a valóság viszonya a jogszociológiában, a jogalkotás szociológiai problémái, a jogalkotás szervezeti és problémái, a jogszabály és a jogalkalmazói döntés, a jog hatékonyságának társadalmi problémái, a jogelmélet és a jogszociológiai elméletalkotás stb., nálunk nem kerülhettek előtérbe. Ma is, ez érthető, nálunk nem az állami, hanem a társadalmi-politikai szervezetek szerepe és hatása, a társult munka szervezeteinek autonóm szabályozási módozatai azok a kérdések, amelyek a kutatások számára újszerűek és időszerűek. Mégis — ez persze nem vitatható, de mégis úgy vélem —, a jogi (a szűkebben értelmezett jogi) szabályozás behatóbb tanulmányozása, így a jogszociológiai kutatások sem várhatnak hosszabb halasztásra, ha nem akarjuk kockáztatni társadalmi viszonyaink zavartalan kibontakozását, az öngazgatású társadalmi viszonyok zökkenőmentes fejlődését. Még egy további mozzanatra szeretném felhívni a figyelmet, ami kiegészítheti a jogszociológia szerény kereteiről alkotott képet nálunk, Jugoszlá-

¹¹ Kulcsár, 1975, 173. old.

¹² Szabó Imre: *A jogelmélet alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 11. old.

¹³ Kulcsár Kálmán 1976-ban megjelent összefoglaló művének néhány témáját említve.

viában. Nemcsak néhány ténylegesen jogszociológiai kutatás folyt már nálunk — utaljak csak az újvidéki Jogi Karon végzett és befejezett kutatásokra: az ülnökök szerepe a bíraskodásban, a házasságok stabilitása —, viszont, annak ellenére, hogy ezen esetekben hangsúlyozottan jogszociológiai kutatásokról van szó, de mert nem kimondottan jogszociológus kezdeményezte és vezette a kutatásokat, nem is hangsúlyozták a vizsgálódások szociológiai jellegét.

A jövőre vonatkozóan úgy vélem, hogy a jogelméleti, általános-jogi és politológiai megközelítéseknek még erőteljesebb egymásba fonódásával, világviszonylatban is, erősödni fog a politológiai kutatás ott, ahol manapság a jogszociológiai kutatás dominál. Nálunk viszont előreláthatólag továbbra is a politikai szociológiai kutatások lesznek belátható időn belüli előtérben, mégis a jogszociológiai kutatások iránti, általában a jogi szabályozás (nemcsak a szabályalkotás, hanem elsősorban a szabályok életre keltése és hatása) iránt jelentkező tanulmányozási igényekkel és az ez irányú társadalmi érdek megnyilvánulásával — növekedni fog a társadalmi érdekelt-ség a jogszociológiai kutatások iránt.

Hogy milyen mértékben valósul majd meg ez a társadalmi igény, az attól függ, hogy mennyire valósulhat meg a jog és a jog által szabályozott társadalmi viszony öngazgatású értelmezése szakembereink kutatásaiban és hogy mennyire jut majd felszínre a befejezett munkákban ennek a sajátos jogi lényegnek szociológiai kifejezése. A tartalmi követelmények mellett sok függ majd a szociológiai kutatás erőinek szervezettségétől és attól, mennyire valósul majd meg a kutatások során a szociológusok, jogászok, politológusok és más kutatók alkotó jellegű együttműködése.